

Ivan Kalinski

Zavod za jezik IFF, Zagreb

O GOVORU DONJE ZELINE I ADAMOVCA

Po Ivšičevoj Karti hrvatskih kajkavskih akcenatskih tipova donjozelinski govor spada u mlađu, IV. grupu kajkavskih govora, a adamovečki u stariju, I. grupu. Donjozelinski se na toj karti nalazi s istočne, a adamovečki govor sa zapadne strane granice što kajkavske govore dijeli na starije i mlađe.

Istraživanje je pokazalo da adamovečki govor u svem zadržava staro stanje što se tiče mjesta naglaska na penultimi i dalje prema početku riječi, novi akut i cirkumfleks, dočim je u donjozelinskom novi akut i na dugim i na kratkim slogovima metatonirao u cirkumfleks, kako je to i inače u većini kajkavskih govora IV. grupe. U adamovečkom govoru kratki se je naglasak s ultime povukao na penultimu jednako kao kad je penultima duga. Tako su se izjednačili tipovi *glá:va* i *žěna*.

UVOD

Prema Ivšičevoj Karti hrvatskih kajkavskih akcenatskih tipova¹ donjozelinski govor — kao i govor istraženoga jednoga od zaselaka Bukovca koji se konfiguracijski, prostorno, odmah na nj dovezuje — nalazi se tik, s istočne strane, do granice koja kajkavske govore dijeli na konzervativne, starije, i revolucionarne, mlađe (vidi skicu):

konzervativni govori

*
ADAMOVEC

* ČREČAN

☒ ZELINA

* D. ZELINA

revolucionarni govori

Po administrativno-teritorijalnoj podjeli Donja Zelina pripada Općini Zelina. Zelina je upravno, i najveće, mjesto. Po crkvenoj podjeli Donja Zelina ne spada,

¹ Stjepan Ivšić, *Jezik Hrvata kajkavaca*, u: *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, München 1971, između str. 672 i 673.

kako bi se možda pomišljalo, u župu središnjega mjesta, župu sv. Ivana Krstitelja u Zelini, nego u župu sv. Nikole u Donjoj Zelini. Stanovnici su, osim zane-mariva broja, katoličke vjeroispovijesti.

Donjozelinčani su se naselili s obje strane stare, međunarodne ceste Zagreb—Varaždin—Graz, što vrijedi i za starosjedioce 6—7 km udaljenije, i sjevernije, Zeline.

Stara Donja Zelina nije imala više od deset dimova, danas se taj broj, s pridošlicama doseljenicima, popeo i na četrdeset. Premda, nekad prije, brojem stanovnika neznatna, Donja je Zelina zbog, prije svega, prometne, i vrlo žive, već spomenute tranzverzale u smjeru sjever—jug, te zbog gospodarstvenoga i društvenoga poslijetka u gravitiranju okolnih bližih i daljih sela, »oduvijek« imala svoju trgovinu mješovitom robom (*dučâ:n*), matični ured, gostionicu. Osnovna, »pučka« škola ove godine broji 127 godina svojeg osnutka. To se odnosi na novoizgrađenu školsku zgradu iz te godine. Još starija škola, drvenjara, izravno je vezana uz ime vlastelinske obitelji Domjanić². Donjozelinska je osnovna škola danas moderno uređena i opremljena ustanova u rangu centralne škole.

Idući od Zagreba prema Zelini 16 km i u mjestu Belovar Moravče s glavne ceste naglo skrenuvši ulijevo, ravno na sjever, prema mjestu i staroj plemenskoj župi Moravče, nakon samo nekoliko kilometara prijeđena puta dolazimo do prvih adamovečkih kuća. Adamovec se u više svojih zaselaka rasporedio glavnom moravečkom udolinom i po obližnjim brežuljcima podno južnih padina Zagrebačke gore. Udomaćeni nazivi tih zaselaka glase: *Beštâ:ki*, *Bežû:ki*, *Sé:nki*, *Filipč'iči*, *Pilâ:ti*.

Tu je i poznati lokalitet *Kř:či*, na kojem je u kurijama obitavala vlastelinska obitelj Gerechtshammer, od koje je Zora pl. Gerechtshammer bila majka pjesnika Dragutina Domjanića. Uspomenu na nj nosi u svojem imenu osnovna, područna, škola.

Po administrativno-teritorijalnoj podjeli Adamovec spada u Općinu Sesvete, a po crkvenoj u staru moravečku župu.

PROZODIJA

Sinkronijski osvrt

Na razini fonologije riječi u donjozelinskom i adamovečkom govoru tri su prozodijska obilježja s fonološkom funkcijom: mjesto naglaska, kvantiteta i modulacija.

• Po priloženoj skici i Ivšićevoj akcenatskoj klasifikaciji donjozelinski govor, nalazeći se tik uz istočnu stranu Ivšićeve granice što kajkavske govore dijeli na starije i mlađe, svakako spada u mlađe, a adamovečki, koji se nalazi sa zapadne strane spomenute granice, u starije.

• Fonološkičnost mjesta naglaska, kvantitete i modulacije, tj. kretanja tona, nije potrebno posebno navoditi primjerima.

² U spomenici donjozelinske škole stoji: »(...) Prvotno bila je školničija na Zelini (misli se: Donjoj Zelini, primj. I. K.) na mjestu gdje sada stoji školska zgrada, drvenjara... Zemljište na kojoj je ta zgrada stajala poklonio je pokojni Lacko pl. Domjanić.«

Broj prozodijskih ostvaraja potencijalnih mogućnosti izgleda ovako:

u jednosložnim riječima dvije: 'x, ẋ:

u dvosložnim četiri : 'xx, ẋ:x, ẋ:ẋ, xẋ:

u trosložnim šest : 'xxx, ẋ:xx, ẋ:xẋ, ẋ'xx, xẋ:x, ẋẋ:x

Primjeri:

jednosložne riječi: št'ę »tko«, br'at, st'ol, s'im, 'on; mlà:d, hṙ:ž t à:t, zò:b/zò":b

dvosložne : c'ęsta, s'ęgda; blà:gę, štà:gęl; zę:lę, žę:na. (Adamovec, dalje: A); vodę:, nogę: (D. Zelina, dalje: DZ), vudę:, nugę: (A)

trosložne : 'istina, j'agoda, j'aboka; dę:lala, plà:kala, mà:terjo/mà:terju; pı:litę, drı:zgati; kob'ila, brad'ača; z-lopà:tu (DZ), z-lupà:tu (A), komıo:ra (DZ), kumıo:ra (A); dubı:la, zęlę:ni (A)

Dijakronijski osvrt

Rekli smo već da po (mogućoj) ubikaciji na Ivšičevoj karti akcenatskih tipova kajkavskih govora adamovečki govor spada u njegovu konzervativnu, stariju, grupu, koja uglavnom, više ili manje, čuva starije kajkavsko akcenatsko stanje. To se čuvanje osobito tiče mjesta naglaska, ali i metatonijskog cirkumfleksa u primjerima tipa *posè:kel* (pridj. akt. jed. m.) — *pos'ekli* (pridj. akt. mn. m.), koji u adamovečkom glasi *posię:kel* — *pus'ękli*. Ali je i u donjozelinskom govoru, koji po Ivšičevoj spomenutoj karti spada u mlađu grupu, u tim primjerima jednako akcenatskom stanju kakvo je u adamovečkom: *posię:kel* — *pos'ękli*.

Shema nam je ostvarivanja prozodijskih obilježja u dvosložnih riječi u današnjem adamovečkom govoru pokazala da se od triju, teoretski mogućih, ostvaraja: kratkog naglaska, akuta i cirkumfleksa, na ultimi ostvaruje samo cirkumfleks. Sinkronijsko nam stanje na posredan način »priznaje« da se kratak naglasak, silina, s ultime premjestio na penultimu, a da se novi akut metatonirao u cirkumfleks, tj. da se silina s druge more na ultimi premjestila na prvu.

Tako se cirkumfleks realizira u primjerima: *mę:sę, tię:stę, się:nę*, a novi cirkumfleks u primjerima u kojih je iza takva naglaska formant bio dug (u nom. jedn. *gwę:dına, gà:vran; bà:bin*), u instr. jedn. imenica ž. roda (*s-krà:vu, z-lupà:tu*), u instr. jedn. ličnih zamjenica (*z-mę:nu, s-tıo:bu*), u gen. mn. imenica ž. roda (*jà:gud, lupà:t*), u lok./instr. jedn. imenica m. roda (*na pucię:ku, s-pucię:kęm, nà urię:ju/urę:ju, z-urię:jem*), u nom. m. roda određenih pridjeva (*slà:bi, bugà:ti*), u 1. licu prez. nekih glagola (*čü:jęm, vı:dım, rię:žęm*), u pridj. pas. m. jedn. (kao *rię:zan, dę:lan*), u pridj. akt. ž. roda (kao *krà:la, dę:lala, gurię:la, plà:kala*) u zatvorenom slogu nekih imenica kao *čęrię:šna*, u primjerima kao *utà:va, mę:la*, itd.

Novi se akut realizira u nom. jedn. imenica m. roda (u primjerima kao *stuó:lnak, zę:lę, sù:ša*), u lok./instr. imenica m. i ž. roda (kao *na kuó:li/na kuó:le, na kuó:jni/na kuó:jnę, z-vuó:li*), u gen. mn. imenica m. roda (kao *kuó:nec, luó:nec*), u određenih pridjeva (kao *duó:bri, nuó:vi, žę:nski, zęlę:ni*), u rednih brojeva (kao *sę:dmi, šę:sti, trę:ji*), u prezentnim oblicima glagola IV. vrste (kao *mlà:ti, mlà:tiju*), u pridj. akt. m. glagola I. vrste (kao *trę:sęl, rá:sęl*), u nom./ak. mn. imenica s. roda (kao *krı:la, drię:va*, itd.).

Akut se na ultimi, bez obzira na to je li otvorena ili zatvorena, metatonirao u cirkumfleks (*dù:š, glà:v, kapù:t, vudè:, vudiè:r, pastì:r*).

Osim na ultimi, stari kratki naglasak zadržao je svoje mjesto (*čw'èka, kub'ila, lup'ata; j'aguda, v'ilyca, k'ulike, j'aboka*).

Kratki se je naglasak s ultime povukao na penultimu, gdje se i u dugom i u kratkom slogu ostvaruje kao akut (*bèz glà:ve, bèz ró:kè, z-rò:ku, žè:na, stè:za, sè:lè; i:ti, juó:teç*). Defonologizacija kvantitete u nekim primjerima vezana je už akcent na penultimi koji je nastao dezoksitonezom.

Što se prozodijskih obilježja tiče, donjozelinski govor od adamovečkoga odstupa u ovome:

- s kratke, naglašene ultime akcenat se povukao na kratku penultimu i zadržao svoju vrijednost: *ž'èna, st'èza, 'otečlj'oteç*
- kad se kratki naglasak s ultime povukao na dugu penultimu, akutska se tim prenošenjem dobivena realizacija metatonirala u cirkumfleks: *z-glà:vu, z-rò:ku*
- kajkavski se stariji akut također metatonirao na dugom slogu u cirkumfleks: *sù:ša, strà:ža, zè:lè, stìo:lnak*, itd.

VOKALIZAM

Sinkronijski osvrt

I donjozelinski i adamovečki vokalski sustav neparni su, asimetrični, u dugim i kratkim naglašenim slogovima. U kratkim nenaglašenim donjozelinski također ima neparan broj vokala, njih sedam, a adamovečki šest.

Shematski prikaz vokala u oba govora izgleda ovako:

u dugim slogovima	i:	u:
adamovečki, donjozelinski	ie:, ie:	o:/o ^u : uo:/o:
	è:	a:, a:
u kratkim naglašenim	i	u
adamovečki, donjozelinski	è, e	o
	è	a, a
u kratkim nenaglašenim	i	u
donjozelinski	è, e	o
	è	a, a
u kratkim nenaglašenim	i	u
adamovečki	è, e	o
	è	a

Prednji vokali i-tipa difuzni su i visoki, a stražnji, u-tipa, difuzni i niski (*r'iba, t'irati, drži:; k'usa, čù:la*).

Vokali e-tipa dolaze alternantno, kao *è/e* (zatvoreniya, povišena vrijednost je dominantna), te kao otvoreno, sniženo *e* (*p'èna|p'èna, s'èkira|s'èkira, p'ès|p'ès, d'èšč; ž'èna* DZ, *žè:na* A, *mè:la, cv'etè*). Vrijednosti *è/e* niti su kompaktne, niti difuzne. Vrlo zatvoreno *è* dolazi i kao morfološka oznaka nom., ak. i vok. jedn. imenica s. roda nepalatalnih osnova (*m'èste, 'okè* DZ, *juó:kè* A, *mliè:kè, bli:ge*, itd.).

Vrlo otvoreno *e* te *a/a* tretiraju se kao kompaktni (*kr'ava*, *b'aba/b'aba*, *jà:kę*; *ž'ęna* DZ, *ž'ę:na* A, *mę:la*, itd.).

Diftong *ie* dolazi samo u dugom slogu. Drugi dio diftonga najčešće je zatvoreno *e*, koje je i dominantno, ili, rjeđe, srednje *e* (*svię:t*, *pię:n/pię:n*, *mię:st/mię:st*, itd.).

U paralelnom diftongu *uo* vrijednost drugoga dijela realizacijski je srednje *o*. Diftong se *uo* u dugom slogu može, rijetko, ostvariti i kao monofong. Realizacija s diftongom u oba je istražena govora dominantna (*nũo:ž/nũo:ž*, *na kuó:li/na kó:li*, *z vuó:li/z-vó:li*, svi primjeri u A, *z-vũo:li/z-vò:li* u DZ).

Među vokalima o-tipa ostvaruje se i vrijednost *o*. U dugim slogovima ona se može i diftongizirati, s reduciranim drugim dijelom. Vrijednosti se *o* i *o* oponiraju kao nedifuzni srednji prema nedifuznom povišenom (*v'ona*, *v'ogel* — *'okę* DZ, *m'olil*).

Među vokalima je i slogotvorno *r* (*čr:n*, *h'ržã*, *vmà:l*).

Dijakronijski osvrt

Vokali *i*, *i:*, *a*, *a:*, *u*, *u:* potječu od odgovarajućih prahrvatskih glasova.

Vokal se *i* sporadično javlja i od *ě* (*t'irati*, *sinok'oša*).

Vokal *e/e* potječe od *ě* (*l'ęte*, *p'ęsma*, *ž'ęneę* dat./lok. jedn. ž. roda u DZ), od *b* (*d'ęneę*, *st'ęza* DZ, *p'ęs*, *m'ęgla/m'ęgla*), od zanaglasnoga *o* (*mę:sę*, *się:nę*, *blà:gę*, *st'olęm*), djelomično od naglašenoga *o* (*d'ęļę* »dolje«).

Vokal *ie/ie* dolazi samo u dugom slogu, a potječe od *ě*: (*się:nę*, *tię:lę/tię:lę*, *tię:stę/tię:stę*), od *b* (*pię:n/pię:n*), te u dočetnom *-ir* (*krampię:r*, *vodię:r* DZ, *vudię:r* A, ali — *pasti:r*).

Vokal *e* potječe od *e* (*rię:žęm*, *ž'ęna* DZ, *ž'ę:na* A), od *ę* (*'imeę*, *ž'ęti*), dok vokal *ę*: potječe od *e:* (*ž'ę:n* gen. mn. ž. roda, *trę:jtı* A), te od *e:* (*trę:sti* A, *ž'ę:la* pridj. akt. ž. roda), sporadično od *b:* (*stę:blę* A).

Vokal *a/a* potječe od *a* (*kr'ava/kr'ava*, *j'agoda*), dok *a:/a:* potječe od *a:* (*glà:va*, *mà:terju/mà:terju*, *mlà:tim* A, *mlà:tim*, na *prà:gu/na prà:gu*, *tà:st*).

Vokal *o* potječe od *o* (*'okę/j'okę* DZ, *'on*), a diftong *uo:/o:* od *o:* (*bũo:g/bò:g*, *nũo:ž/nũo:ž*, *na kuó:li/na kó:li* A).

Vokal *o* potječe od *o* (*r'očni*, *pà:vok*), te od *ı* (*v'ona*, *s'ozni*), a *o:* od *o:* i od *ı* (*rò:bęc*, *sò:ncę/sò:ncę*).

Vokali *u* i *u:* dolaze u riječima kao *v'une* »napolju« i *vũ:kš*.

Prefiks *pro-* redovito je *prę-* (*prę:nok*, *prę:baba*).

KONZONANTIZAM

Sinkronijski osvrt

Dijagramski prikaz:

p	b						m
		f	v				
t	d	s	z	c	ʒ	n	l r
		š	ž	č	č̣		j
k	g	h					

- Inventar konzonata u oba je govora jednak. Navode se samo posebne značajke:
- suglasnik se *h* čuva u pozicijama gdje je sekundaran (*h'rža*, *h':ž*), sporadično u inicijalnom položaju ispred vokala (*h'iža*, ali i: *'oču*), u inicijalnom se slogu ispred suglasnika izgubio (*lâ:d*, *râ:niti*), a jednako se izgubio i u morfološkom završetku (tipa *na'r'oka*);
  - konzonanata *ñ* i *l* nema, osim ako skup *lby* nije prefonologiziran u *l*, naprimjer *zê:lê*, inače se *l* i *ñ* depalataliziraju (*klû:č*, *p'olê*, *pie:n|pie:n*, češće: *k'ojn*, *vrgâ:jn*);
  - premda se *z* obično javlja u određenoj poziciji, u skupu *-zg-* kao položajna varijanta fonema *z* (usp. *drû:zgati*), pojavljuje se, analoški, i u leksemima (*bie:zek*, *m'ozek*, uz: *m'ozek*);
  - krajnji se suglasnici obezvučuju, a od bezvučnih se razlikuju po napetosti (*nûo:ž*, *grâ:d*, *bâ:b*, gen. mn. ž. roda);
  - suglasnici *č* i *ć* imaju vrijednost *č* (*nûo:č*, *čû:jem*);
  - palatalno *d'* reflektira se u *ž* (*pr'êža*, *mêžâ:š*), a skupine *zd'* i *zg'* u *žž* (*d'êžža*, *m'ožženi*);
  - skupine *tl* i *dl* prelaze u *kl* i *gl* (*m'ekla*, *glê:tvê*);
  - svarabaktički vokal može se, fakultativno razviti u skupini *čr-* (*čeriê:šna*, *čeriê:-vê*);
  - početna skupina *mn* reducira se u *n* (*nûo:gi* A);
  - u skupu *labijal + j* nema epenteze (*gruó:bje* A, *gruò:bje* DZ), jednako kao što je nema u skupu *labijal + bj* (*di':vji* A, *d'ivji* DZ).

ZUSAMMENFASSUNG

ÜBER DIE MUNDARTEN VON DONJA ZELINA UND ADAMOVEC

Im Artikel handelt es sich über zwei örtliche Mundarten: über jene aus Adamovec und jene aus Donja Zelina. Nach der von S. Ivšić skizzierte Karte der kroatischen kajkavischen Akzenttypen würde die Mundart von D. Zelina in die jüngere, vierte Gruppe des kajkavischen Dialekts, und die Mundart von Adamovec in die ältere, erste Gruppe gehören. Nämlich, D. Zelina befindet sich auf dieser Karte östlich und Adamovec westlich der Grenze, beide Dörfer an der Grenze, die die kajkavischen örtlichen Mundarten in die älteren und in die jüngeren Mundarten teilt.

Das Erforschen zeigte, dass die Mundart von Adamovec den neuen Akut und den Zirkumflex an der vorletzten Silbe und weiter zum Anfang des Wortes bewahrt. In D. Zelina dagegen wird Akut auf den kurzen Silben zum Zirkumflex, wie es gewöhnlich in meisten Mundarten der vierten Gruppe geschieht.

In der Mundart von Adamovec hat sich der kurze Akzent von der vorletzten Silbe zurückgezogen. Die kurze vorletzte Silbe ist in Fällen gedehnt, so sind die Typen *glá:va* und *žé:na* ausgeglichen.